

ВЛАДИМИР СТОЈАНОВИЋ¹
ИГОР СТАМЕНКОВИЋ

ГЕОТУРИЗАМ У СТРУКТУРИ САВРЕМЕНИХ ТУРИСТИЧКИХ КРЕТАЊА

Садржај: Геодиверзитет може у истој мери да заинтересује туристе, као и живи свет унутар екотуризма. Вулкански рељеф, планине, флувијални рељеф, пећине и пешчане дине, привлаче све већи број људи. Туристичко тржиште показује тенденцију пораста туриста са новим интересовањима. То је права прилика да се вредности геодиверзитета презентују кроз туристичку понуду. Туризам на бази геодиверзитета – геотуризам, не би требало посматрати ван екотуризма, јер и он има наглашену образовну функцију и у служби је бољег разумевања и заштите природног наслеђа. Такве одлике геотуризма би морале бити у тесној вези са одрживим развојем, односно, одрживим туризмом.

Кључне речи: геодиверзитет, геонаслеђе, геотуризам.

Abstract: Geodiversity phenomena can equally interest tourists as well as a living world inside ecotourism. Volcanic relief, mountains, fluvial relieves, caves and sand dunes attract more and more tourists. Tourism market shows a tendency of an increased number of tourists with new interests. That is a real opportunity to present the values of geodiversity inside the tourist offer. Geodiversity based tourism - geotourism should not be observed outside ecotourism since it has a strongly emphasized educational function and it serves a better understanding and protection of natural heritage. Such characteristics of geotourism should be in tight connection with sustainable development, i.e. sustainable tourism

Key words: geodiversity, geoheritage, geotourism.

Увод

Као разноврсност природних услова неживе природе, која укључује геолошке, геоморфолошке и педолошке карактеристике, геодиверзитет је постао предмет опсежних расправа унутар научне јавности. Његове функције, вредновање и заштита су доста дуго били запостављени. Заштита геодиверзитета кроз заштиту природе датира из времена пре више од сто година, али у савременом значењу заштита се углавном везује за живи свет. То се одразило и на туристичко тржиште па су савремене тековине туризма оличене у екотуризму, углавном везане за живи свет. На срећу ситуација се мења, вредност геодиверзитета се све више анализира, а у складу са тим у туристичкој понуди се појављује један нови вид туризма – геотуризам.

¹ Др Владимир Стојановић – доцент, Универзитет у Новом Саду – ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство

Игор Стаменковић – асистент, Универзитет у Новом Саду – ПМФ Департман за географију, туризам и хотелијерство

Апсурдно је посматрати геотуризам искључиво у светлу савремених појава, када се добро зна од каквог су значаја елементи абиотичке природе били у прошлости туристичког развоја. Стиче се утисак да поједини облици туризма директно или индиректно зависе од геодиверзитета. У савременим анализама је једино неопходно подвући геотуризам као део или нови облик екотуризма. Уз добру организацију геотуризам може вишеструко и позитивно утицати на стање елемената геодиверзитета, допринети популаризацији очувања и заштите природе и научних сазнања о природним феноменима неког предела.

Туристички значај природних појава попут најразноврснијих стена, облика рељефа, типова обала, планина, и других, неоспорна је и стручњаци би морали више пажње да посвете њиховој квалитетнијој презентацији кроз геотуризам.

Геодиверзитет и геонаслеђе као основа за развој геотуризма

Разумевање значаја геодиверзитета за развој туризма може се посматрати и у оквирима дефинисања туризма као сложеног система, који не укључује само привреду и туристе, већ и друштво и животну средину (Holden, 2000). Туристички систем се мења под утицајем бројних друштвених чинилаца. То упућује на чињеницу да промене трендова у друштву утичу на процес туризма. На пример, промена потрошачких трендова одразила се и на туристичко тржиште, па је тако дошло до појаве „нових туриста“. Они показују већи интерес за животну средину, више су независни, флексибилни и свесни, него што су то „туристи масовног тржишта“. Тренд јачања еколошких организација и покрета за заштиту животне средине утицао је на процес зелене потрошње, која се потом пренела на туристичко тржиште и коначно остварила кроз развој екотуризма. Он се паралелно појављује са појмовима као што су нови туризам, зелени туризам, одрживи туризам или туризам малог утицаја. Интересовања и навике туриста који су у складу са овим облицима и видовима туризма специфичне су у поређењу са масовним туристима (Стојановић, 2006). Овакав тренд је прилика да се овој групи туриста на посебан начин презентују вредности геодиверзитета.

Богатство понуде и потражње на растућем туристичком тржишту довело је до појаве новог феномена – геотуризма. Појам геотуризма се ставља у везу са геодиверзитетом и геонаслеђем, под којим се иначе подразумева репрезентативни узорак геодиверзитета од значаја за заштиту (Мијовић, 2002; Gray, 2004). Ипак, још увек се повлачи дилема око тога шта се све везује за геотуризам, односно, да ли је префикс „гео“ везан за географију или геологију и геоморфологију. По неким геотуризам се анализира у широком приступу географског, социо-економског и културног контекста, који се налази под окриљем географског туризма. Други стављају овај облик туризма у везу са проглашавањем геопаркова, а чини се да већина геотуризма ставља у везу са геологијом и геоморфологијом, односно, са природним ресурсима попут пејзажа, рељефних облика, фосилних налазишта, стена и минерала. У таквом геотуризму се наглашава и значење процеса који стварају наведене облике и појаве (Newsome, Dowling, 2006).

У том значењу кључни природни потенцијали за реализацију геотуризма су најразноврснији репрезентативни облици рељефа попут вулканских, глацијалних, флувијалних, еолских, крашких, абразионих, као и геолошки профили и минерали. Док обилазе наведене облике, туристи се уз помоћ стручних водича упућују у процес који доводи до њиховог настајања. У таквом програму детаљно им се објашњавају тектонски процеси, вулканска активност, ерозивни и акумулативни процеси. Коначно, програм геотуризма је заокружен услугама које овај сектор туристичке привреде пружа, углавном у геоконачиштима и георесортима. Програми који се том приликом

организују могу укључити панорамске летове, организоване туре или самостално организоване туре од стране туриста. Туристичка привреда овог облика туризма укључује програм заштите геодиверзитета, уређивање локалитета за туризам, као и бригу о менаџменту посетилаца.

Чињеница је да величанствене геолошке и геоморфолошке појаве привлаче велики број туриста. У томе се одлично котирају Велики кањон Колорада и Нијагарини водопади у Северној Америци, Алпи у Европи, Викторијини водопади у Африци и бројни други. Занимљиво испитивање ВВС-ја у групи од 20.000 људи утврдило је да би за живота највећи број испитаника желео да види Велики кањон Колорада, док се међу првих 50 налазе Улуру (Аустралија), Матерхорн (Швајцарска), Лејк Луис (Канада) и четири светски позната водопада (Ангел, Нијагарини, Игуасу и Викторијини), што јасно показује значај геодиверзитета у опажањима потенцијалних туриста (Gray, 2004). Резултати показују да су абиотичке појаве, у најмању руку, способне да као и живи свет привуку пажњу туриста.

Презентација геодиверзитета кроз геотуризам је у снажној вези са *геопарковима*. Геопарк је територија јасно одређених граница на којој се штити и промовише геолошко наслеђе кроз одрживи развој и коришћење. Они садрже велики број геолошких локалитета од посебног научног, естетског и образовног значаја. Поред важности у вези са геолошким наслеђем, њихов значај се може ставити и у везу са археолошким, еколошким, историјским или културним чиниоцима. Геопаркови морају имати јасно дефинисану организациону структуру, у складу са националним законодавством земље у којој се налазе, а чији саставни делови су заштита и политика одрживог развоја (Zougos, 2004). Ова релативно нова иницијатива подржана од стране UNESCO-а има за циљ увећавање вредности национално важних геолошких предела, кроз формирање економског развоја, подстицање запослености и осмишљавање понуде геотуризма.

У свету су до 2008. године проглашена 53 геопарка у Аустрији, Бразилу, Кини, Хрватској, Чешкој, Француској, Немачкој, Грчкој, Ирану, Ирској, Италији, Малезији, Норвешкој, Португалији, Румунији, Шпанији и Великој Британији (Global Network of National Geoparks, www.unesco.org/science/earth/geoparks/list.shtml). Од постојећих и будућих геопаркова, у наведеним као и новим државама, очекује се популаризација и даље унапређење идеје геотуризма.

Однос између екотуризма и геотуризма

Највећи део геотуризма се базира на природној средини. Зато је геотуризам доведен у везу са природним и екотуризмом, али само као посебно специјализована врста туризма у чијем се фокусу налази *геообјекат* (Newsome, Dowling, 2006). Геообјекат може истовремено бити предео, облик рељефа, геолошки профил, фосилни слој или само фосил. Такав приступ јасно прави разлику између геотуризма и осталих форми природног туризма, посебно оних који се базирају на посматрању дивљег света (биљних и животињских врста) и упражњавању рекреативних активности. Ипак, у појединим случајевима не може се пренебрегавати веза између авантуризма и геотуризма или боље речено геодиверзитета. Многобројне вредности геодиверзитета су истовремено атрактивне за упражњавање авантуристичких активности (алпинизам, спелеолошки аматеризам, „трекинг“), шта више оне представљају базу без које се конкретна активност не може реализовати. У том правцу се могу споменути ресурси и активности које се налазе у неким туристичким програмима: ледник Нигардсбрин у Норвешкој туристи посећују због посебног вида „ледничких“ трекинг тура, Чедар кањон у Енглеској се промовише као туристички потенцијал идеалан за алпинизам, бродске туре у виду својерсног подухвата се организују у циљу обиласка предела

Игуасу водопада у северној Аргентини, и коначно, широм света туристе привлачи обилазак неког од познатих вулкана.

Научна мисао о екотуризму је од деведесетих година 20. века у константном успону. Многобројни радови истичу да је то облик туризма који је малог утицаја на природу, који доприноси очувању врста и станишта и који је користан за локално становништво (Fennel, 1999; Holden, 2000; McIntosh, Goeldner, Ritchie, 1995). Активности туриста су јасно одређене као непотрошиви начин коришћења ресурса и односе се на учење о природи, помагање кроз волонтерски рад, фотографисање, пешачење, сплаварење или бициклизам (Стојановић, 2006). Тако замишљен и реализован екотуризам би требало да је вишеструко користан за очуване природне вредности, али и локалне заједнице. Међутим, поред екотуризма постоји и *природни туризам* (Holden, 2000). Он такође користи сличне ресурсе као и екотуризам – очувану природу, биљни и животињски свет, пејзаже, слане и слатководне акваторије, али искључиво кроз сврху уживања у природи. Природни туризам укључује и масовни туризам, и као такав не може се подвести под категорију екотуризма.

У геотуризму локалне геолошке активности интересују туристе и они прихватају неке од делатности попут трагања за фосилима, обилазак тематских геолошких стаза, обилазак природњачких музеја и визиторских центара. Волонтерски рад туристе доводи у контакт са светом геологије и науке у примерима таквих активности као што је осмишљавање тематских стаза. Крајњи резултат је богатије сазнање о животној средини, карактеру и особинама геолошких материјала и процеса (Gray, 2004). Чини се како је овакав концепт веома сличан екотуризму и уколико доприноси бољем познавању животне средине и утиче на повољну ситуацију локалног становништва, онда се може сматрати пожељним.

Са друге стране, низ елемената геодиверзитета је неопходан за рекреативне активности попут скијања, обиласка пећина, сплаварења, пешачења или планинарења. Овде се на релацији геотуризам – авантуристички туризам, уочава концепт сличан односу између екотуризма и природног туризма. Неке активности су јаче упућене на разумевање и допринос квалитетнијој животној средини (екотуризам и геотуризам), док друге истичу уживање, рекреацију и авантуру (природни туризам и авантуристички туризам на бази геодиверзитета).

Коначно, геотуризам се ипак може базирати и на културним и историјским вредностима. Културни аспект туристичке презентације уочљив је код обиласка грађевина које су подигнуте од стена у локалном окружењу. Од суштинског значаја је и презентација рударства неке регије, где се брзо може уочити утицај геологије на живот људи, али и негативног дејства човека на животну средину (Newsome, Dowling, 2006).

Утицаји на геодиверзитет и идеја одрживог туризма

Развој са собом неоспорно доноси промене. Развој туризма резултира променама и велики број истраживача је сагласан да се оне по свом карактеру могу означити као позитивне и негативне (Holden, 2000; Hall, Page, 2002; Јовичић, 2000). Глобализација туризма и његово ширење допринело је стварању бројних студија и пројекција, које на бази стеченог искуства анализирају однос туризма према ресурсима животне средине. У тесној вези са овим пројекцијама је идеја *одрживог туризма*, као начин оптималног коришћења туристичког ресурса, без деградације, уз могућност коришћења и од стране будућих генерација.

Развој туризма доприноси деградацији биодиверзитета и геодиверзитета. Ситуација је посебно осетљива у националним парковима - за туризам најпопуларнијем типу заштићених природних добара. Као последица пешачких тура

најчешће се уочава уништавање вегетације, али као коначан исход овог процеса појављује се ерозија земљишта. Поједини национални паркови годишње приме и по милион посетилаца, међу којима су и бројне школске екскурзије. Њихове намере нису лоше, али се као коначан исход појављује негативан утицај на абиотичке елементе природе. Ситуација је све лошија са порастом коришћења бицикала и мотоцикала у туристичкој понуди природних и руралних крајева.

Извештаји из различитих делова света потврђују да је негативни утицај туризма на геодиверзитет у порасту. На Исланду је забележен снажан утицај на вулканске пејзаже од стране формираних пешачких стаза. У заштићеном националном споменику Месечев кратер (Ајдахо), крхка лава се слама под притиском стопала од стране туриста и посетилаца. Тирол је лош пример, јер су минирани читави предели геонаслеђа, у којима су постојали трагови геолошке еволуције Земље, да би се изградила саобраћајница и направила стаза за спуст (Gray, 2004). Осетљиви геолошки системи пећина се нарушавају кроз сакупљање пећинског накита као сувенира које ће посетиоци понети кући. Рефлектори помажу туристима да боље осмотре амбијент, али и знатно нарушавају природне процесе кроз бујање алги. Утицаји од стране људи утичу и на промене хидролошких режима што може изазвати ерозију. Неки простори попут пешчаних дина посебно су осетљиви на рекреативне потребе људи. Пешаци и возила озбиљно утичу на ерозију. Управо на примеру пешчаних дина показало се како је интервенција и рестаурација скупа стратегија. Carter (1990) истиче да су на Флориди због туристичке изградње уништене многобројне дине. Неке су снижаване или потпуно уклањане како би се обезбедио лепши поглед. Промене на обали, а посебно ерозија, приморале су власнике кућа да се штите од нежељених штетних последица. Велики део утицаја је повезан са рекреацијом и туризмом, јер тамо где није било туризма није било ни ерозије.

Резултати утицаја указују на то како је неопходно примењивати критеријуме одрживог туризма и код потенцијала геодиверзитета, односно, у геотуризму. Они обухватају принципе, планирање и менаџмент (Boyd, 2000). *Принципи* би подразумевали етику, коришћење носећег капацитета и промоцију заштите геодиверзитета. *Планирање* би морало бити дугорочно; проактивно, односно, са наглашеним активностима у процесу промена; интегрално или сагласно са другим видовима коришћења неког простора и коначно, планирање мора бити у складу са потребама локалног становништва. *Менаџмент* би морао бити свеобухватан, са јасно наглашеном одговорношћу, предвиђањима и сагласан са делатностима и активностима дотичног простора. Овакав концепт је прилагођен коришћењу заштићених природних добара и уз евентуалне допуне и корекције, што зависи од основних карактеристика неког предела, могао би бити подесан за туристичку дестинацију геотуризма.

Закључак

Геотуризам је релативно нови феномен у коме се још увек уочава неопходност јасног дефинисања кључних појмова. Он се налази у чврстој вези са екотуризмом, због чега је могуће рећи да је геотуризам нови вид екотуризма. Баш као што екотуризам представља мали, али и даље нарастајући део туристичког тржишта, тако и геотуризам представља симболичан део тог тржишта. Можда квантитативни показатељи не иду на руку геотуризму, али је сигурно да је он одраз квалитативних промена које су задесиле туризам у последњој фази његовог развоја.

Не треба заборавити да је геотуризам вид „уважавања геолошких процеса и појава“ (Newsome, Dowling, 2006), који би морао да допринесе бољој интерпретацији и разумевању животне средине. То се постиже кроз адекватну презентацију атракција;

отварање посебних типова смештајних капацитета („геоконачишта“, „георесорти“); активности и интерпретације које укључују едукативне туре, пешачке стазе, визиторске центре, брошуре и туристичку пропаганду; као и планирање и менаџмент који укључују заштиту геодиверзитета, осмишљавање туристичких локалитета и стручан однос према посетиоцима. Другим речима, организовани геотуризам искључује небригу и недостатак информација о очувању геодиверзитета, што се може отклонити заједничким напорима различитих појединаца и институција.

Литература

- Boyd, S. (2000). Tourism, national park and sustainability. Butler R., Boyd S., (ur.), *Tourism and national parks - Issues and implications*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Carter, R., (1990). *Recreational use and abuse of the coastline of Florida*, in P. Fabbri *Recreational Uses of Coastal Areas*, Dordrecht: Kluwer.
- Global Network of National Geoparks, www.unesco.org/science/earth/geoparks/list.shtml
- Gray, M. (2004). *Geodiversity – valuing and conserving abiotic nature*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Fennel, D. A. (1999). *Ecotourism: An introduction*. London : Routledge.
- Hall, M. i Page, S. (2002). *The geography of tourism and recreation – environment, place and space*. London: Routledge, New York: Taylor & Francis Group.
- Holden, A. (2000). *Environment and Tourism*. Introductions to Environment Series. London: Routledge, New York: Taylor & Francis Group.
- Ловичић, Д. (2000). *Туризам и животна средина – концепција одрживог развоја*. Београд: Задужбина Андрејевић.
- Kiernan, K. (1997). *The Conservation of Landforms of Coastal Origin*. Hobart: Forest Practices Board.
- McIntosh, R. Goeldner, C. i Ritchie, B., (1995). *Tourism: principles, practises, philosophies*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Мијовић, Д. (2002). Менаџмент објеката гео-наслеђа у Србији – пут ка геотуризму. *Защита природе*, број 53(2).
- Newsome, D. i Dowling, R. (2006). *The scope and nature of geotourism, Geotourism – sustainability, impacts and managements*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Pfeffer, K. (2003). Integrating spatio-temporal environmental models for planing ski runs. *Netherlands Geographical studies*, 311, Utrecht: University of Utrecht.
- Стојановић, В. (2006). *Одрживи развој туризма и животне средине*. Нови Сад: Департаман за географију, туризам и хотелијерство, Природно-математички факултет.
- Zouros, N. (2004). The European Geoparks Network - Geological heritage protection and local development. *Episodes, Journal of International Geoscience*, vol.27, 161-175.

VLADIMIR STOJANOVIC
IGOR STAMENKOVIĆ

Summary

GEOTOURISM IN THE STRUCTURE OF CONTEMPORARY TOURIST FLOW

The notion of geotourism has several definitions, where the prefix *geo-* has been related to geography or geology and geomorphology. Still, it has been widely agreed that the subject matter of tourist presentation in geotourism should be natural resources such as: landscape, landforms, fossil layers, rocks and minerals, with the emphasis on the creation processes. More precisely, basic subject matter of presentation in geotourism is geobject. Geobject can be landscape, landform, rock outcrops, fossil bed and fossil. This approach has made a clear distinction in comparison to other forms of nature tourism, such as visiting a natural environment in order to observe wildlife or to enjoy leisure activities.

Geotourism is similar to ecotourism, and, as sometimes is being emphasized, it is a new form of ecotourism. Ecotourism is a form of tourism with the least impact on nature, contributing to the conservation of species and habitats and being beneficial to the local population. In addition, it has highly educational importance. Geotourism contributes to the so-called geoconservation (the protection of the essential phenomena of geodiversity) and also has educational importance for the understanding of landforms and processes of their creation.

In order to have positive effects, geotourism should be included in the strategies of sustainable tourism through the development of principles, planning and management of tourism.